

AZ IZGALMAS OLVASMÁNYOKRÓL

Thomas Mann-nak «Varázshegy» című regényében alkalma és ideje jut arra, hogy ismételten elmélkedjen az Időről, melyben hősei kényelmesen elterpeszkednek. Érdeemes megvizsgálni, hogy a huszadik század második évtizedének mindinkább rohanó napjaiban miképp tett szert erre az alkalomra és időre.

Regényhősei betegek és távol vannak ugyan a nekiiramodó élet nyüzsgésének színhelyétől, melyet azonban még nem felejtettek el. Érdeklődéssel tudnak szemlélni látszólag jelentéktelen apróságokat, de rabságnak és eseménytelen sivárságnak érzik életüket, bár azt a természet közelsége végülis urbánus életformából a magáéhoz idomítaná — ha a hősök nem volnának betegek. Így rekedtek meg a városok és havasok között, kínosan unatkoznak, de apró események és jelenségek fontossága életükben észrevétlenül megnövekedett. Majdnem úgy látnak hát mindent, mint aki gyalog utazik.

Thomas Mann szerint ez talán nagyobb érték, mint az egyre gyorsuló élet iramának követése. Erre mutat a «Szelhámos vallomásai»-nak néhány kitétele is, melyek a céltalanul töltött idő, sőt az unalom fontosságát és értékét hangsúlyozzák.

A nagy német író lelkialkata és szemlélete sok tekintetben még a múlt századé. Mikor a Varázshegyről, hol hosszasan időzött, már el kell mennie: hamarosan a Biblia és a hindú legendák viágába menekül.

Még az élő Thomas Mann mellett erjedni kezdett valami, ami már körülötte, — s vezéregyéniségének elhullta után ugrásszerűen és egészen — megváltoztatta a század epikájának ütemét.

Egyszerre világos lett, hogy nem érünk rá: sietni kell. hogy a sietséget mi indította el, nem kétséges. A Kor nagy vívmányai már belátható, és egyben hatalmas célokat állítottak elénk. Az Ember egyszerre és többirányban, úgyszólván mindennek a végére akar járni. Ugyanakkor a statisztikusok hírt adnak arról, hogy átlagos életkora jelentősen megnövekedett. Miért vesz hát a fentemlített izgatottság erőt rajta, a mindinkább biztosított pihenés és szórakozás idején is?

A harmincas években egy könyvkiadó közölte velem, hogy vastag regényt kell írni, mert ez vonzza az olvasót, aki ha egyszer már megkedvelte a regény alakjait, minél hosszabb utat akar megtenni velük. Ma már ez másképpen van. Ha az olvasó kedvelt szerzőjének új, de vastag kötetét látja meg a kirakatban, megremül, mintha váratlan terhet akarnának rárakni. Ma rövid, szinte csak elbeszélésnyi terjedelmű regények fognak, holott régebben ilyeneket külön kötetbe meg sem lehetett volna jelentetni, mert az úgy nem lett volna «könyv».

Az ember értéke korunkban megnövekedett és még a kapitalista államokban is több embernek jut ideje pihenésre és szórakozásra, mint régen. Világ-

---

Bár a szerkesztőség a szerző nem minden megállapításával ért egyet, azonban a téma, aktualitásánál fogva az irodalmat kedvelők és művelők táborának érdeklődésére tarthat számot. Ezért a cikket vitára bocsátjuk.

szerte egyre nagyobb tömegek, egyre többet olvasnak — mégis: hamar akarnak eljutni az írók által felkínált út minden pontjára.

«Nem érnek rá.»

Nemrégiben többen is mondták nekem, hogy a «Háború és Békét» filmen megnézik, noha nem olvasták a regényt, s nem remélik, hogy a film élménye pótolja azt, de elolvasni nem érnek rá; így legalább megtudják miről van szó. A moziba elmennének akkor is, ha más darab kerülne előadásra, mert korunk nagy élménye: a film. — A filmen látott regény alakjait és helyzeteit nem kell elképzelni, hiszen megelevenednek a szeme előtt, s közben más érzékszervet: a fület is leköti valami. Több legyet ütnek egy csapásra. Végül talán még a moziba sem kell elmenni: a televízió elhozza a darabot az otthonunkba.

A mai ember kulturális «rá nem érése» mögött gyanus, sőt már kóros elkényesedés, lappang.

A társaság esetleg azért gyült össze, hogy zenét hallgassanak. De beszélnek. Új könyvekről. Ott vannak a könyvek a polcokon. Leemelik és nézik őket. Beléjük lapoznak. Mivel rövidek: aránylag többet tudtak meg róluk «belelapozás» és eszmecsere útján, mint amennyit a vastagról tudnának. Aztán másról beszélnek és visszakerülnek a polcokra a könyvek a hanglemezek mellé, melyet esetleg fel se tesznek. (Rosszabbik esetben felteszik őket és közben is beszélnek). Késő éjszaka otthon az ágyban még olvasnak valamit. Csak rövid és izgalmas olvasmány jöhet szóba. Rövid, mert naponta néhány lapot olvasnak, mielőtt leragad a szemük; így aztán, ha hosszú regény van a kezükben, mire a végéhez érnek, elfelejtik az elejét. Ha pedig nem «izgalmas» az olvasmány, még hamarabb elalszanak felette. Másnap tovább olvasnak az autóbuszban. Közben csak a kalauzra, ellenőrré és arra kell figyelni, hogy idejében leszálljanak.

A Kor tehát rövid és izgalmas olvasmányt keres. Közben kissé megveti az olyan embert, aki nem úgy rendezte be életét, hogy egyszerre, egyidőben négyen-ötten is várjanak rá különböző helyeken, ki egyedül ül egy padon, s egyszerűen nézelődik.

Az irodalom, írók és olvasók kölcsönhatásának egészséges fluktuációjában, mint érzékeny műszer, mutatja mindezt.

De ez nem mindig használ az irodalomnak. Kétségtelen, hogy kiváló alkotások is születtek és születnek a fenti követelmények jegyében. ám a lehetőségek illetően leszűkítése, és gyakran a nem természetesen és szükségszerűleg létrejött izgalom, hanem az izgalomkeresés, sok értéket is elsorvasztanak.

A mai ember élete mozgalmasabb és izgalmasabb — még falun is — mint őseié volt, de olvasmányokban csodálatosképpen nem a kontrasztot, hanem a nagyobb izgalmat keresi. Mindebből világosan látszik, hogy azért van szűkítése erre az izgalomra, mert az «izgalmas» olvasmány szinte erőszakkal magához szegezi a fáradt és lusta ember figyelmét, aki nem vállalkozik már az olvasó kötelező munkájára. Az író minden munkát végezzen el, lehetőleg röviden, gyorsan és zaklatottan: — helyette is! Szeretik, ha az írónak minél kisebbek az igényei az olvasóval szemben, s cserébe ők is elnézik neki a pongyola stílust, s a jellemrajzok pontatlanságát. Annál is inkább, mert az utóbbiak hiánya ismét mellőzhetővé teszi az olvasó nagyobb figyelmét. Azokról a színvonalra kényszer, művelt, igazi irodalmat kedvelő olvasókról is szó van, akik nem veszik észre, hogy igényeik veszedelmesen kezdenek hasonlítani a detektívregények és más, általuk mélyen lenézett, különféle ponyva-termékek kedvelőinek igényéhez. Az írás művésznének feladata hovatovább valamiféle színvonalasabb detektívregény megírása lett. Két, mindennél rettenetesebb háborút átélt és a «hidegháború» feszültségében élő ember sok esetben már csak borzalmas történeteket kíván írni és olvasni.

Franz Kafka, Hamingway és Dürrenmatt jellegzetes megszólaltatói ennek a korszaknak és a magas művészet szintjén nyújtották és nyújtják a még hiányzó izgalom-szükségletet az embereknek, akik hozzászoktak már a bombák dörrenéséhez és ahhoz, hogy a közvetlenül mellettük lévő falak omlanak össze. Olvasóik nagyrésznél már mindegy, hogy amit Kafka, mint önmagáról valló lírikus-elbeszélő átél, vagy amit az élesszemű epikus Hemingway megfigyel és

a humanista szemlélő szemérmesen burkolt, de mélységes együttérzésével bemutat, azt Dürrenmatt többnyire csak kiagyalja.

A szóbanforgó beteges kortűnet ez utóbbi szerzőre — növekvő népszerűsége minden művészi értéke ellenére is — a leginkább jellemző. Dürrenmatt négy, nálunk is jól ismert műve: a «Baleset», «Alagút», «Az öreg hölgy látogatása» és a «Nagy Romulus» egyaránt mutatják, hogy a nagytehetségű író érdeklődését már csak a katasztrófa képes felkelteni, de nem az a katasztrófa, melyet átélt, vagy melynek közeledtét érezni véli, hanem amelyet kispekulál. Dürrenmatt hasonló az olyan emberhez, akinek a füle mellett mozsárgyút keil sütögetni, hogy aludni tudjon. Az «Öreg hölgy» bosszúterve azért kelt bennünk egy pillanatra döbbenetet, mert az író detektívregényszerű technikájával meglepés-képpen zúdítja ránk. Így nem jut időnk — akár a rémregényekben — elgondolni a helyzet rendkívül erőltetett és valószerűen voltán. (A hölgy nyilván annak az esetnek köszönheti karrierjét, amelyért most bosszút áll, az sem valószínű, hogy a régi udvarló, aki hamistanuk segítségével ütötte őt el jogaitól egykor, mitsem hallott róla, a «tanuk» sorsáról és nyugodtan vállalja a Hölgy halálraítéli őt, — nem képes idejében elmenekülni.) A modern színpadtechnikai bravúrokkal való szüntelen zsonglőrösködés, — csakúgy, mint a gyakran hajánul fogva előrángatott izgalom és borzalom — mutatja a szerző és közönségének belső unalmát, melyet már csak artista-szenzációval és szórakoztató gyilkossággal lehet — addig-ameddig — elűzni. A másik három mű többé-kevésbé hasonló vonásokat mutat. (A művek értékéről, melyek kétségtelenül mutatkoznak helyenként, szándékosan nem beszélek, mert nem tartozik ide).

Izgalmas olvasmány és általában: izgalmas mű minden korszakban keletkezett, és bizonyos elismeréssel kimondott, de lényegében jellegzetességet meghatározó kijelentés volt a mű élvezője részéről, ha evvel a jelzővel illette az előtte feltárult alkotást. Ma azonban sokaknál ez már szinte az egyedüli értékmérő, mely ha elmarad, ez egyszersmint a mű értéktelen voltát is jelenti.

Huxley egyik újabb könyvében arról számol be, hogy mit élt át úgynevezett «meszkalin-mámorban», vagyis: miután egy «meszkalin» nevű szert vett be. Egyszeriben végtelenül érdekessé vált számára a szoba, melyben ült. «csodát» látott, a körötte élő világ tárgyai és elemei feltárták rejtett lényegüket, s így Huxley nem is kívánt elmenni onnan; a szobában üldögélés élménye tülesordította a lelkét. A huszadik század írójának hát «meszkalin» kellett ahhoz, amit a régiek egyszerűen elértek azáltal, hogy egészséges viszonyban éltek a világgal és az idővel. Flaubert csak annvit mondott később nagevá lett tanítványának, hogy jól nézzen meg mindent: alaposan és nyugodt figyelemmel. Maupassant, a tanítvány, csak ezt tette és felfedezte a csodát. Ezután megtanult írni és író lett.

Dante «meszkalin-mámor» nélkül jutott el a «nagy sötétlő erdőbe», amelyben érdekes útra került, és volt ideje ott elcsatangolni. Goethe nyugodt hexameterekben zeng «abgetrangene Leinward»-ról a Hermann und Dorothea-ban, s a falusi házak előtti padon ráérve üldögélő plébános, gyógyszerész és társainak látszólag eseménytelen világában látja meg az érdekességeket, melyek ottmarasztalják.

Folytathatnám így a példákat sokáig.

Tény, hogy minden kor a maga képere és hasonlatosságára teremti művészetét; a művészetnek a kor jellemző élményvilágából szerzett zamata ad lehetőséget a hosszabb életre: egyben a közvetlen aktualitás az olvasó érdeklődését is inkább felkelti. Az igazi alkotó nem is tehet másképp, mert hazugságon kapnák, ha nem valódi élményeiről beszélne. De hamis tanú az is, aki elhallgat valamit.

A napsütés még ma is beragyogja a Földet. Lehet, hogy valamiféle kritikus napfolttevékenységek periódusában élünk és azt sem kívánom tagadni, hogy a két kegyetlen háború után kiéleződött társadalmi harc, továbbá a küzdelem egy újabb — minden eddiginél teljesebb pusztítással fenyegető háború lehetőségeinek elkerüléséért, valamint az ettől való félelem, olyan vonásokat hoznak felszínre az emberi lélekben, melyek az itt kritizált irodalmat alátámasztják. De az

életnek a történelem eseményein kívül, még másfajta eseménysorozata is van. Ezt az előbbtől eltérő ütemet elhallgattatni nem, csak az irodalomban való jelentkezéstől erőszakolt pözzzal elzárni lehet. Ha az írókat nem érdeklik idilli és derűs pillanatok, nem figyelnek fe az örömökre, (még a sajátjaikra sem), nem tudnak lelassítani a nyugodt tempójú jelenségek mellett, hogy elkísérjék azokat is, ha nem érnek rá, hogy még jobban megnézzenek valamit, amit már megnéztek. — és általában ha felveszik a mai ember «rá nem érése»-nek beteges állapotát, akkor a vallanivaló egy részét elhallgató, hamis tanúvá válnak. Izgalmasnak lenni minden áron, s e célból mesterségesen is felizgatni magunkat, továbbá olyan sietségekben vágatni, melynek útvonala fontos dolgok mellett elhúz, míg nem ígér helyettük nagyobb célokat — a kispolgári lelkek fontoskodó magatartása lehet, de az igazi íróé nem. Szabó Lőrincnek «Vasárnap» című versében — például — nem volt bátorsága az említett «másik ütemről» vallani, sőt kontrasztként szembeállítani a kettőt, és pedig úgy, hogy ebben a versben mégis az aktualitás hosszú életet biztosító kötőanyaga érződik. Jellemző, hogy napjainkban mennyire szeretik a mind népszerűbbé vált «kisregény» műfaj megjelölést. Mikszáth és Thomas Mann még elbeszélésre gondoltak, mikor a manapság «kisregény»-nek nevezett műveiket írták. A regény fogalma a kényelmességre hajlamos «rá nem érő» írók és olvasók szemében egyszerűen összetöporódott, s el akarják felejteni, hogy az igazi regények teljes életeket, életszakaszokat ábrázoltak, míg az elővadásukhoz szükséges hosszabb idő is szolgálta a kimerítő mondanivaló érvényesülését. Ma a «tömörítésre» hivatkozunk, de így gyakran csak felületes érdeklődésnek nyújthatunk kielégülést.

(Zenében is mutatkozik ez a gyanús koncentráció. «Perc-operák», néhány percig tartó cantáták és versenyművek születnek és mind gyakrabban: «zenekari tételek» ami nem formaujtást, vagy új műfajt jelent a «szinfóniákhoz» és «szinfónikus költeményekhez» képest. hanem egyszerűen igénycsökkenést, formavázak elejtését, csekélyebb «szuflát», és szánalomraméltó rettegést a bőbeszédűségtől, valamint attól, hogy közönségüknek nem lesz türelme rájuk figyelni.) A már-már réginek mondható, nagy-terjedelmű műfajok, szükségképpen kialakították mutató formáikat, melyek a tartalmat azáltal emelték ki és tették világosabbá, hogy közben idő is pergett, egyben pedig, a mű átélésével párhuzamosan, leletl valamennyi, a mű élvezőjének idejéből is. Aki néhány nap alatt — hármily figyelenmel — olvassa ki a «Karenina Annát», vagy a «Varázshegyét», az elveszít valamit, ugyanúgy, mintha gyors tempóban játssza Beethoven gyászindulóját. Korunk telve van a harcok feszültségével, melyben még jó, vagy jobb felé bontakozás során is sűrűn megesnek borzalmak és tragédiák, de legfőbb történelem az, hogy élünk és hogy múlik velünk az idő, mely beavatkozás nélkül, vagy ellenére, menthetetlenül visz az öregedés és a halál felé. A pusztá létezés gyönyöre ma is ott bujkál az emberekben, izgalom és feszültség mögött. Ha az írók nem akarnak tudni a jelen perc gondtalan, és még az extázistól is mentes örömről, akkor — mellékesen, — fiatalokat már veszélyes manírhoz vezető, pózok felvételére serkentik. Tehetséges fiatal írókat ismerek, akik már csak az «atomkorszak» vélt és megjósolt tragédiájáról hajlandók írni, nem törődve azzal, hogy írásuk nem láthat nyomdafestéket. Ebben az irodalomban, véres kések villanak meg, (márcsak erre való a napsütés) és csontvázak beszélgetése hallatszik. Történeteik, vagy önélelülág, vagy atomfizikai kísérletek céljából elkövetett gyilkosságok köré szövődnek. Nem a szerzők értetlenségével magyarázható szellemi «huliganizmus» ez, és nem is elszigetelt jelenség. Tehetséges és komoly fiatalok írják ezeket a műveket és lelkes olvasótáborra van, hogy azt sok nyomtatásban megjelenő író megirigvelné. Azok az írók, akik márcsak «meszkalin-mámorban» fogják észrevenni, hogy a minket körülvevő mindenfajta jelenségekben szépség van, és hogy a valóság, pusztán a való-volta miatt, érdekes, — önmagunkat és olvasóinkat előbb-utóbb olyan kinzó hiányérzetig fogják sodorni, milyenbe az élő szervezet jut, ha megvonják tőle a sőt.

Nagy ellenség az Idő, ha ellenséges oldalát tekintjük és mindenáron viaskodni akarunk vele. Jogos büszkeséggel tölt el bennünket, hogy földön és égen mind sebesebben tudunk haladni és sebezhető pontjain eredményes támadáso-

kat folytatunk ellene. Nagy kár azonban, ha átváltunk a nyugtalan kapkodás ütemébe. Gazdag kincsek forrása is lehet az Idő, ha megállunk mellette, hogy kifürkésszük a titkait és ha nemcsak arra gondolunk, hogy az öregedést és halált számunkra mindég drámai gyorsasággal hozza el. Ma már, hanglemezeken régen elszűnt, drága hangokat rabolunk tőle vissza, kiindulópontunk és messzi földrészek közti útunkra pedig alig-alig engedjük beékelődni. De jönnek pillanatok, melyekben elveszett léptei hiányoznak enkünk. És legelőször mutatkozik ez a művészetben. Ha az alkotóművész a Kor szüntelen sebességváltozása helyett magáráveszi az Idő valamely testére szabott, egyenletes ritmusát, akkor örökké érvényes, nagyszerű vallomásokot fog kapni tőle.

SZULY GYULA

PATAKI JÓZSEF: TOKAJI TÁJ